

Példák és lehetőségek

A gazdasági kérdések megközelítésénél tehát nem tekinthetünk el a szocialista vívmányoktól. Ez nem konkrét minőségi, gazdasági, életszínvonalbeli, szociálpolitikai — szintet jelent, hanem a marxizmus társadalmi kezelésének, megoldásának új, közösségi módját. Az nyilvánvalónak látszik, már a történelmi jelentőségű szocialista út kapcsán is, hogy a gazdasági építés korábbi modelljét korszerűbbre kell felváltani. Ez az igény konkrétan 1983-ban, Marx Károly halálának centenáriuma merült fel, amikor a marxizmus korszerűségét vitatták. Amint J. V. Andropov emlékeztetés tanulmányában (Marx Károly tanítása és a szocialista építőmunka néhány kérdése a Szovjetunióban. Kommunizist, 1983/3. száma) kifejtette, a továbblépéshez „...a gazdasági élet megszervezésének megfelelő formáira van szükség.”, majd aláhúzza: „A szocialista népgazdaság hatékonyságát természetesen nemcsak gazdasági, hanem szociális kritériumok alapján is kell megítélni, figyelembe véve a társadalmi termelés végső célját”.

Új szocialista gazdasági modelle van tehát szükség, mivel a sok sikert hozott régim már túlhaladta az élet és maga a konkrét szocialista társadalmak, országok igényei is. Másfelől jól felismerhető ellentét feszül a máig sebezhetetlen társadalomfilozófia és a gazdasági alapok között. Ezért az elméletileg még mindig vonzó marxista szocializmusképző gazdasági alátámasztása. Ezért lehetséges, hogy a létező szocializmust sokan csak mint „világmegváltási receptet” tekintik, a megvalósítás anyagi feltételei nélkül. Konkrétan: az ideológiai felépítmény ellentmondásba került a gazdasági alapokkal.

A sok irányból érkező példakkal és tanácsokkal kapcsolatban az a kérdés: fejleszthető-e a korábbi modell? A szocialista országok reformmozgalmait, erre egyértelmű választ adnak, különösen az SZKP XXVII. kongresszusának határozatai fontosak ebből a szempontból, mivel nem tökéletesítésről, hanem egyértelműen reformról szólnak. Ez minőségileg más fogalmazás és igény, mint a korábbi határozatok. Ebből a szempontból van egy magyar vonatkozás is: az időbeliség korlátja enyhül, mivel e folyamat hazánkban húsz éve indult.

A reform irányában történt egyértelmű és általános elkötelezettség pontot tesz a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás bizonytalanságaira, felszámolva a „hozzánk nem gyűrűzik be” téves koncepcióját. Az új modellel kapcsolatban még egy történelmi visszapillantás: Lenin NEP (novaja ekonomieszkaja politika)-je felvillant egy pontot, amikor az alkalmazott eszközrendszer nem a gazdasági logika, hanem a Szovjetunió, mint egyetlen szocialista ország kizárása határozta meg. Ennek világos következménye az autark szemlélet, a központi tervezés túlzásai stb. E felismerésről fakadnak mind az MSZMP XIII. kongresszusának megállapításai a szabályozott áru-, pénz- és piaci viszonyokról (Határozatok, III. fejezet 9. pontja), mind az SZKP XXVII. kongresszusának hasonló megállapításai. Ennek lényege, hogy a korábbi centrális és következőképpen bürokratikus és lassú módszerek helyébe a gazdasági automatizmusokat kell állítani. Ez viszont azon a XIX. kongresszuson (1952.) felismert tényen alapul, miszerint a gazdasági alaptörvényeket nem lehet politikai módszerekkel meghaladni. A gazdasági automatizmusokkal — piac, monetarizmus stb. — kapcsolatos azon aggályok, hogy ezek kifejezetten tőkés módszerek, voltaképpen tájékozatlanságon alapulnak. A kapitalizmusban alkalmazott módszerekből sok már a korábbi történelmi szakaszokban is létezett, másokat valóban továbbfejlesztett, kialakított. De a szocialista modellben nem átemelésről, hanem célszerű alkalmazásról van szó. Példa erre a csőd, a váltó, a részvény, a kötvény stb. mai szerepe.

Mivel a teljes eszköztár áttekintése hosszadalmas, vegyük szemügyre csupán a tőke és az érdekesség szerepét! A szocialista gazdaságban nem csupán ideológiai alapon, de a mo-

A mindennapok szorítása alatt élesedő gazdasági vitáinkban az egyetlen közös kapaszkodó: a kiút igénye az intenzív fejlesztési pályára. Ezen túlmenően azonban néhol példákat ajánlanak, mások csupán tanácsot adnak. Mindez azonban feltételezi a társadalom milyenségét. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a szocialista társadalom — már Lenin utalt erre, amikor ajánlotta a használható kapitalista módszerek átvételét — nem transzponálható számára jellegidegen módszereket.

dell feltételrendszeréből is adódóan, tőkéről nem beszélhetünk. A tőke ugyanis nem más, mint olyan befektetés, mely önmaga növelését (hozam) tűzi ki célul. Ha úgy tetszik, még ragadozó módon is. Ezzel szemben a szocialista eszközhalmozás tekintetében felmerül ugyan a fejlesztés, a növekedés, de sajátos módon a hozam, mely szintén szempont a befektetésekénél, háttérbe szorul. Sajátos szemlélet: extenzív és a növekedés révén véli elérni a hozamot.

A tőke természetével ellentmondó az a gyakorlat is, mely a gyűjtőgető szemlélethez vezetett. A tőkés igyekszik kevésbé jövedelmező épületeitől, gépeitől még lehetőleg jó áron megszabadulni. Nálunk maximális a kivárás, és végül a hulladékérték a végállomás. Eredmény: szabad kapacitások és többszörös tőketéher, mely a fejlett országokéhoz gyakran három-négyszeres, sőt néha még ennél is több. A tőke eszközzé degradálása alapvetően ellentétes a gazdasági reálflowmattal és hallatlan a pazarlás forrása. Különösen veszélyes ez természeti kincsekben szegény és szerény tőkével rendelkező gazdaságokban. Amikor gyakorta kifejezzük, hogy önmagunkhoz képest is elmaradásban vagyunk, voltaképpen a rendelkezésünkre álló anyagi erőforrások (tőke) gyenge kihasználásáról beszélünk.

Némileg érthetőbb lesz, ha egy példát veszünk alapul. Az ismert textilipari rekonstrukció, amely nélkül ma még nehezebben boldogulnánk, nem céljában, hanem a lebonyolítás módjában volt hibás. Már akkor nyilvánvaló volt, hogy nem lehet minden textilipari vállalatot fejleszteni. A szelekció azonban elmaradt. Nem így például Japánban, ahol a célszerű befektetés révén egy rendkívül jövedelmező és persze szelektív textilipar alakult ki, és ennek következtében jövedelmük (tőkemegtérülés) magas és a tőzsde sztárjai lettek (Financial Times, 1985. dec. 17-i száma. J. Makinson: Star of the Stock market). Bár tanácsokat ilyen irányban bőven kapunk, mégis az a jellemző, hogy minden textilipari (de nemcsak ők) vállalat saját magát fejleszti, ahelyett, hogy jövedelmezőbb befektetések után nézne (pl. kötvény) és így halmozná egy ütőképes fejlesztéshez tőkéjét. Arról már nem is beszélve, hogy részben a strukturális monopólium miatt a világpiacon információk nem kielégítőek, s így gyakran a versenyhátrányok képességei is homályban maradnak.

A tőke legvirgoncabb formája a pénz. Persze akkor, ha szerepét nem korlátozzák kizárólag mérésre vagy cserefolyamatokra. Az előbbiekből és monetáris fejletlenségünkől adódóan nálunk a tőkevagyon mobilitása minimális. Még intézményrendszerünk is jórészt hiányos, így a tőkemozgás, áramlás nehézkes és minimális. Bevált forma a MÉH hulladékára, mely a tőkepazarlás tipikus formája. E körülmény messze túlmutat a gazdálkodás határain és a lakossági pazarlásnak is előidézője, a használt cikkek forgalmának monopolista kezelése következtében. Jellemző: a Magyar Nemzeti Bank már régóta alkalmazza a hitelszerződésekben a zálogjogot, de még nem volt példa rá, hogy élt volna vele, mert a zálogul tekinthető vagyon értékesítése vagy nem, vagy oly alacsony szinten lehetséges, hogy jobb hitelprolongációt adni.

Az érdekelttség még a tőkénél is súlyosabb fogalom. A már említett tanulmányban J. V. Andropov azt írja erről Marxot és Engelst idézve, hogy „az eszme elkerülhetetlenül megszegyenül, mihelyt eltávolodik az érdektől”. Mivel a nivellálás volt eddig a rendezőelv, az érdekhierarchia főeleme a népgazdasági érdek volt, rendkívül sok strukturális áttétellel kapcsolódott az egyéni érdek-

hez. A teljesítmény pedig visszaesik, mert a bérszabályozás, de más tényezők is a differenciálás ellen hatnak. Nincs miből differenciálni, állapították meg egy tv-vitában (1987. január 21-én), de máig ható „termeléscentrikus” szemlélet és a mára már tisztázott teljes foglalkoztatottság is a nivellálás irányába vitt. Ennek ellenére: a főkérdés nem a munkások, hanem a vezetők érdekeltségén van. A gazdasági struktúra, a szabályozás módja nem a teljesítményt teszi az érdek központjába, hanem a paternalista állam megnyerését.

Vegyük alapul a tizenkilenc megye gazdaságpolitikai értékelését. Ezek mechanikus összegezése mindig jobb képet ad a kormányról. Vagyis az érdekviszonyok zavarosak, és néha egy jól szerkesztett jelentés, az objektív tények tisztelése többet jelent, mint maga az elmulasztott teljesítmény. A félreorientáló jelentések veszélyére maga a Magyar Kereskedelmi Kamara elnöke figyelmeztetett (Heti Világgazdaság, 1985/25. számában a Pártéletben megjelent — 1985/3. szám — írása kerekasztalvitájában).

Végül az érdek problémakörébe tartozik annak kimondása is, hogy a sikerországok — itt-ott államocskák — káderkiválasztási módja merőben elút a miénktől. Már J. W. Goethe megmondta: „a vezető lehetetlenre vállalkozik és el is éri azt”. Amikor a politikai centralizmus, mely a szocializmusban nem kerülhető meg, a gazdasági vezetés posztjait jutalmazásra használja, ez minimálisan elkenkezik a reálflowmattal természetével és mely társadalmi, morális válság forrása lehet. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a sikeres országok legtöbbjében a politika és a gazdaság azon felismerésen nyugszik, hogy a rossz gazdaság egyéb gondok mellett, magát a politikát gyengíti.

Itt kell megemlíteni, hogy a gyakori példaként szereplő országok legtöbbjé, főleg Távol-Keleten, egy sajátos potenciális előnnyel rendelkezik. Ez pedig a hadi kiadások minimális szintje azzal, hogy a politika beleolvad az USA koncepciójába, melynek fejében még ráadásul korlátlan hitelfelvételi lehetőséghez is jut. Ennek a távolban nyilván megvannak a visszautói, ma azonban olyan előny, mellyel mindenki másnak, nekünk is, számolnunk kell.

Végül a tanácsok és példák alapján fel kell vetni a bürokrácia elburjánzását a társadalomban. Parkinson híres könyvében jelzi: ez világjelenség. Az azonban már megfontolásra kényszerít, hogy változatlan politikai és társadalmi struktúrával dolgozunk. Nyilvánvaló, hogy a gazdasági megújulás során a politikai struktúrát — és nem az ideológiát! — is korszerűsíteni kell. A minden szinten történő folyamatos beavatkozások mai gyakorlata nem tartható fenn. A megbízhatóság kritériumainak a súlypontját a gazdasági siker adhatja. Ez lehet a mai konszenzus alapja, arról már nem is beszélve, hogy századunk szocialista eszményképe a folyamatos jólétre épül. Ez nem ellentétes a gazdasági reálflowmattal, de más felállást, a gazdasági célok következtetés megvalósítását és az eredményekből való teljesítményarányos részesedést tételez fel. Más szóval: a politikai erő párhuzamosan a gazdasággal, alulról felfelé, demokratikus eszközökkel, nagy autonómiával kell kibontakozni.

Ezek a gondolatok megtalálhatók a példákban és tanácsokban. De ezek bármilyen tetszetősek is, átszűrődnek a szocialista valóság eddigi eredményein. A transzponálás lenini figyelmeztetése ma is érvényes. Vagyis: nekünk nem másolni kell, hanem új szocialista modellt kell kialakítani.

MAROSI JÁNOS

Színek és helyek

LECHNER TÉR

Az élet egyik specifikuma: sajátos kiszámíthatatlansága. Néha átszeltem annak idejét a Lechner teret. Többnyire a Madách utca felől jövet. De néha a Szilágyi vagy a Vadász utcát választottam. Aztán a Szappanos, a Füredi vagy a Bercsényi utcán baktattam tovább — mikor merre támadni menni kedvem. A végén akkoriban a Csongrádi sugárúttal — nagyjából — párhuzamos Ősz utca volt, ahol 1955 óta laktam — laktunk — szüleim kis házában, átellenben az Ördögh-féle pékséggel, két háznyira a Tündér utca sarkától.

Miközben a címet leírtam, próbáltam újragondolni, mi is fűzött engem korábban ehhez a térhez? Csupán a nem egészen a középpontjában újra felállított — tehát máshonnan „idehozott” — tetszetős kápolnaépület látványa? Néhány izgalmas focicsata a füves térségen? Egy ismerős hölgy, akinek csaptam a szelet és kinek hozzátartozói éltek-laktak a tér egyik házában? Néhány romantikus, késő esti — éjszakába nyúló — óra egy padon, kellemes társaságban, szöveggel, miegyébbel egybekapcsolva? Kevés ez, netán sok? Vagy épp elég egy városalkotó elemmel való kapcsolattartáshoz?

Mindenesetre egyszer csak azon kaptam magam, hogy már ott is lakom a Lechner tér és a Madách utca sarkán — a délkeleti oldalon —, egy sárga vakolású, négyszintes ház második emeletén. A ház a hatvanas évek legelején létesült, azzal a céllal, hogy otthont adjon a Váserhelyről a megyével együtt áttelepült néhány dolgozónak, köztük három újságírónak is.

Eladdig mindig földszinten laktam. Irigykedve olvastam a lakásablakokból nyíló remeknél remekebb panorámákról szóló írói beszámolókat. Én évtizedeken át mindig a szemközti házak földszintjét bámultam, ha épp arra támadt kedvem. Hallgattam a járdán elkopogó lépteiket. Ha elkerült az álmom, néztem az utcáról a szobába vetődő emberárnnyékokat. Most meg egyszerűen úgy éreztem, mintha kinyílt volna előttem a világ. A függőfolyosó végi erkélyről épp rá láttam az újonnan épült megyeháza bal sarkára, a hatodik emeleti ablakokra, amelyek mögött dolgoztam. A szobából pedig... Nos, templomtornyok, háztetők, gyárkérmények alkották a látványt. S szemrevételezhettem a messzi távolban képződött, tárgykörvonalakat feloldó párafelhöket is. Mindez új volt, már-már szokatlan. S előttem-alattam a Lechner tér.

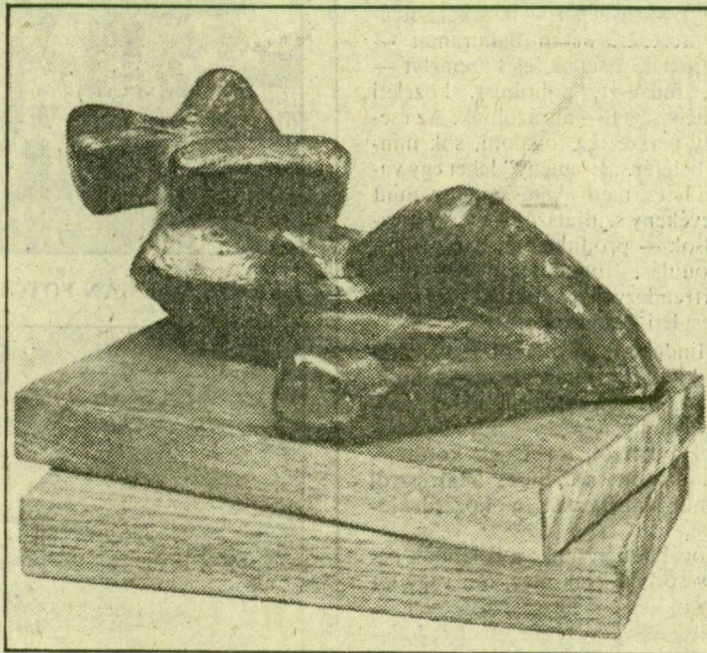
Őszelőn, szeptember tájt költözködtünk. A fű még smaragdzölden ragyogott — különösekképp reggeli harmatban —, de a fák közül néhány már hullatta levelét. A kápolna kisharangja ébresztett néha. Másszor az alkony beköszöntét jelezte giling-galangjával.

Maga a tér eléggé elhanyagoltan árvalkodott még. Mintha elfeledkeztek volna róla. Ráadásul déli sarkába az állami építőipar tekintélyes hosszúságú földszintes felvonulási épületet telepített, amit rövidesen átalakítottak munkásszállásnak. Reggel ugyanitt startoltak, este ugyaninnét indultak azok a munkásbuszok, amelyek a környező helységek közműveseit, ácsait, betonozóit, szakiparosait hozták-vitték a tethelyre, onnét haza, a családkhoz.

Évek teltek el így. Aztán felröppent a hír, hogy „valamit csinálnak” majd a térrel. Egyesek úgy tudták, hogy itt létesül a Tiszán inneni rész első nagy nyitott uszodája. Mások azt beszélték, a kápolnát elvonatják, irodaépület emelnek a tércentrumban. Ezzel szemben az történt, hogy egyszer csak megjelentek a térrendezők. Alaposan kidolgozott terv szerint láttak munkához. A szintkülönbségeket mellvédekkel hidalták át, választották szét, kacsaringós beton-, illetve zúzalékos utakat rajzoltak a tér testébe, itt is, amott is lámpákat szereltek fel, majd — szép számmal — padokat telepítettek. Mindez persze nem ment oly boszorkányos gyorsasággal, mint ahogy azt itt leírtuk. Mire elkészült a „mű”, abba-belelelt vagy jó két esztendő. Am a tér végül olyan elrendezést, „köntöst” kapott, hogy kedvtelvé lehetett rátekinteni, útjain végigsétálni.

Ertől kezdve gyökeresen átalakult itt az élet. Hogy úgy mondjam, a „Lechner téri műszak” non-stop egzisztált. Reggel háttól ... reggel hatig. Sorra futottak be a munkásszállító buszok. Aztán, mikor az építőmunkásokat „felszívták” a környező utcák, munkahelyek, jöttek a Madách utcai általánosba igyekvő kisiskolások. Délelőtt a padokat kismamák, nyugdíjasok foglalták el. Kora délutántól gyerekereg szállta meg a füves részeket. Vidáman pattogott a labda. A régi és új ültetésű fák ágaira gyerekek csimpaszkodtak. Indiánüvöltéstől, labdapattogástól volt hangos a környék. A délutánt a munkásbuszok indulása szegte be. Míg a járművek ide nem érkeztek, az építőmunkásoktól szinte feketéllett a Madách és Szilágyi utcai sarok. Sokan a padokon, fűben ültek. Nem egyszer borosflaskák, sörösüvegek társaságában... S ahogy leszállt az alkony, jöttek a szerelmesek. A közvilágítás gyakori hézagai csak még tovább növelték az oly jótékony homályt, melynek leple alatt annyi, de annyi minden megtörténhet. Először többnyire az este nyolcig kimenőt kapott diákok foglalták el a legjobb helyeket. Őket a mozból hazatérők váltották fel. Éjfél felé, a vendéglátóipari záróra idején újfent megjelentek a környék. A nem egyszer kissé kaptos párok már egészen tevőleges céllal érkeztek. Olykor még a jól szuperáló lámpák teremtette nyilvánossággal sem sokat törődve tértek a lényegre. Majd az éjszakai szórakozóhelyek vendégei következtek a sorban. Hangos kurjongatásuk nem egyszer verte föl a teret, ahová odahallatszott a közeli rókusai templom minden óráutése. A falak közvetítették a hangot, a lépészajokat. Néha úgy éreztem — álmatlanul forgolódva a második emeleten —, mintha magam is közvetlen szereplője lennék a téren történeteknek. Az éjszaka hangjai még ma is gyakran eszembe jutnak, ha végigballagok a Lechner téri kanyargós utakon, és pillantásom a kis kápolna sárga falára esik.

PAPP ZOLTÁN

BELICZAI MÁRIA: KOMPOZÍCIÓ